

СРПСКА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА

Том III
Књига 1

Г – Демографски преглед

МАТИЦА СРПСКА
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЗАВОД ЗА УЏБЕНИКЕ

НОВИ САД – БЕОГРАД 2018

првих писаних потврда или реконструише на основу ареала, фонетике, морфологије и семантике. У српском језику г. се могу делити по више основа: тако се разликују књижевни од дијалекатских, савремени од старосрпских, општи од специјализованих, директни од индиректних, примарни од секундарних итд., а могу се груписати и по тематским скупинама. Основна класификација врши се по три критеријума, који се могу истовремено огледати у истој речи.

Хронолошки критеријум (А) односи се на (реално посведочено или реконструисано) време продирања грчке речи у српски језик, чиме се разликују четири нивоа старине г.: Аа) старовековни (општесловенски и/или прасловенски г.) са неколико речи које су се до данас очувале у српском: *колиба*, *кораб(ља)*, *курва*; *даска*, *црква*. Аб) средњовековни (византијски г.) – осим старосрпских речи (од којих неке нису преживеле средњи век: *иџемон*, *козмик*, *сџраџилаџ*, *ћефалија*) ту спада и низ до данас очуваних књижевних и/или дијалекатских речи из домена религије (*анђео*, *анашџема*, *ђаво*), цркве (*ђакон*, *џаџриџарх*, *џоџ*; *лиџиџа*, *лиџурџиџа*, *џиџиџ* – укључујући конкретне предмете: *амвон*, *еџиџрахилџ*, *икона*, *кандило*, *риџиџа*), државне и административно-правне терминологије (*десџоџ*, *динар*, *џр(и)џиџа*, *синор*; *хрисовуџа*), али и из разних области свакодневног живота: *камаџа*, *комаџ*, *џанађур*, *хиџаџа*; *ливаџа*, (*в*)*ласџар*; *џалиџа*, *сидро*; *лиџсаџи*, *мирисаџи*, *џизма*; *коџиво*, *ровиџ*, *џр(а)џеза*; *џедейсаџи*, *харџиџа*; *окџоџод*, *асџиџа*; *даџина*, *масџиха*, *цвекла*. Ав) нововековни (обично балкански г.) – књижевне и/или дијалекатске речи међу којима преовлађује профана лексика из области трговине (*јеџџин*, *канџар*, *ћерџаџи*), пољопривреде – нарочито виноградарства (*ћерам*, *џарасина*, *џасџаљ*; *вунџа*, *џаџуриџа*), поморства (*каџарка*, *лиман*, *џлима*), свакодневног живота (*араџос* / *раџосиџаџи се*, *заувар*, *манџуџ*, *малаксаџи*), кулинарства (*ђакониџа*, *мирођиџа*, *џиџа*, *скара*, *џиџањ*), школства (*ђак*, *даскал*, *скамиџа*), затим (морски и копнени) зооними (*џасџоџ*, *киџ*; *камила*, *маџар*, *џариџ*), фитоними (*каравилџе/каранџил*, *сџанађ*), узвици (*ела*, *море*) итд. Аг) модерни г. (учене речи или интернационализми) – општи (*космос*, *лоџика*, *џараџиџа*, *џараџокс*, *симбол*, *џом*, *феномен*), из терминологија појединих наука, природно-математичких (*аџом*, *диџализа*, *џаралакса*, *џолимер*, *џриџономџиџиџа*), али и друштвених (*диџалекаџи*, *диџалекџиџика*, *идиџом*, *џрозодиџа*); такође и модерне кованице на бази грчког језика: *аероџдром*, *биоскоџ*, *џелеџфон*.

ГРЕЦИЗАМ, грчки утицај, односно његов резултат, у некој сфери цивилизације, културе или уметности. У лингвистици г. је одређена језичка одлика (фонетска, морфолошка, лексичка, синтаксичка) настала под утицајем грчког језика. Најчешће се под г. подразумевају лексичке позајмљенице – грчке речи или речи ког другог језика које су преко грчког, директно или посредним путем, ушле у неки језик (конкретно српски) и у различитој мери се прилагодили његовом систему. У односу на друге позајмљенице г. су изразито разноврсни по времену и путевима продирања у српски језик, што се идентификује на основу

Географски критеријум (Б) односи се на непосредне изворе, тј. путеве преузимања г. На тој основи разликују се (Ба) директни г. (преузети непосредно из грчког, било да су примарни или секундарни – каква

је већина њих из група Аа, Аб, Ав, као и Ва, Вб) и (Бб) индиректни г. (посредовани различитим језицима): (Бба) турски г. – изворно грчке речи непосредно позајмљене из турског (*авлија, димије, ђубре, ефендија, калем, калуј, каранфил, кревети, леђен, менјеле, мислођин, мушмула, сомун, сунђер, ђујрија*); (Ббβ) романски г. – изворно грчке речи посредоване путем неког од наследника латинског језика на Јадрану (у широком распону од вулгарног латинитета преко далматороманског до италијанског и његових дијалеката): *анкора, босиљак; комосџре, сигро; аниж, џириља*; (Ббγ) германски г. – изворно грчке речи посредоване неким германским (нпр. готским) језиком: *даска, црква*; (Ббδ) интернационални г. – учене речи и модерне кованице посредоване неким савременим европским језиком (где спадају сви из групе Аг и поједини из Аб).

Генетски критеријум (В) омогућује да се разликују (Ва) примарни г. (тј. изворно грчке речи, каква је већина оних из Аа, Аб, Ав, Аг и Ба) и (Вб) секундарни г. (тј. туђице у самом грчком, пореклом најчешће из хебрејског и латинског, или неког његовог наследника, какве су углавном оне из групе Аб): (Вба) хебраизми посредовани грчким језиком (библијска имена и појмови): *Голгоџа, Јерихон, Јов; амин, алилуја; исой, балсам* и (Вбβ) латинизми посредовани грчким језиком: *асџра, вула, келија, клисура*.

Разлике у времену и путевима позајмљивања г. условиле су постојање парова речи које се, иако воде порекло од истог грчког предлошка, не подударују – најчешће по облику, нпр. стсрп. диядима и срп. *дијадема* (< лат. *diadema*), оба од грч. *διάδημα*; стсрп. варьсамо и срп. *балсам* (< лат. *bal-satum*), оба од грч. *βάλασαμον*; стсрп. *киџарисъ* и срп. *че(м)џрес* (< ит. *cipresso*), оба од грч. *κυπάρισσος*; стсрп. *агаманџиџ* и срп. *дијаманџи* (< (в)лат. *diamante*), оба од грч. *ἀδάμας* итд. – а понекад ни по значењу, нпр. (ст)срп. *харџија* и срп. *карџа* (< ит. *carta* < лат. *charta*), оба од грч. *χάρτης*; *аула* и *авлија* (< тур. *avli*), оба од грч. *αὐλή*; стсрп. *дискосъ* и срп. *диск* (< енгл. *disc* < лат. *discus*), оба од грч. *δίσκος*; (ст)срп. *нафора* и срп. *анафора*, оба од грч. *ἀναφορά* итд.

ЛИТЕРАТУРА: М. Vasmer, *Die griechischen Lehnwörter im Serbo-Kroatischen*, Berlin 1944; П. Скок, *Етимолоџијски рјечник хрвајскоџа или српскоџа језика I–IV*, Зг 1971–1974; Ј. Влајић-Поповић, „Грцизми у српском језику”, *ЈФ*, 2009, LXV.

Ј. Влајић-Поповић